

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวិเคราะห์วรรณกรรมเรื่องแก้วหน้าม้าสรุปได้ว่า เรื่องแก้วหน้าม้า เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านภาคกลางที่แพร่หลายมากเรื่องหนึ่ง มีทั้งที่เป็นร้อยกรองและร้อยแก้วโดยไม่ระบุสมัยที่แต่ง แต่สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แพร่หลายและได้รับความนิยมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แล้วแพร่กระจายไปตามภาคต่าง ๆ ในชื่อและรูปแบบที่ต่างกัน

จากการศึกษาต้นฉบับเรื่องแก้วหน้าม้าสำนวนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นต้นฉบับตัวเขียนและที่เป็นสมุดฝรั่ง พบว่ามีทั้งแต่งเป็นร้อยกรองและร้อยแก้ว รวม 11 สำนวนที่เป็นร้อยกรองนั้นนำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ กันคือ รูปแบบกลอนสวดได้แก่ ปิ่นทองกลอนสวด และ สัปดนคากาพย์ รูปแบบกลอนบทละคร ได้แก่ บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า บทละครเรื่องพินทอง พระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ แต่เรื่อง พินทอง ผู้คัดลอกได้เปลี่ยนแปลงแทรกเสริมอนุภาคด้านเหตุการณ์และตัวละครต่างไปจากเรื่องแรกบ้างเล็กน้อย และบทละครเรื่องแก้วหน้าม้าฉบับกรมศิลปากร ซึ่งดัดแปลงจากแก้วหน้าม้าสำนวนกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ รูปแบบกลอนนิทานหรือนิทานคากลอน ได้แก่ แก้วหน้าม้าสำนวนนายบุษย์ รูปแบบกลอนอ่านแบบอีสาน ได้แก่ แก้วหน้าม้าสำนวน อ. กวีวงศ์ ทั้งฉบับอีสานและฉบับลาว ส่วนแก้วหน้าม้าที่แต่งเป็นร้อยแก้ว พบ 3 สำนวน คือ สำนวน ส. พลายน้อย สำนวน สาเนาว่า ทิริโอดัฒปะ สำนวน ภรขจรศักดิ์ จากการศึกษาพบว่าทั้งรูปแบบกลอนอ่านแบบอีสาน และแก้วหน้าม้าที่แต่งเป็นร้อยแก้วทุกสำนวนได้รับอิทธิพลจากแก้วหน้าม้าสำนวนนายบุษย์ทั้งสิ้น ส่วนแก้วหน้าม้าในรูปแบบกลอนสวดคือ ปิ่นทองกลอนสวด และในรูปแบบกลอนบทละครเรื่อง พินทอง พบว่า ต้นฉบับที่นำมาศึกษา ด้านลักษณะตัวอักษรชี้แสดงว่าคัดลอกขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื้อเรื่องแต่ละเล่มของกลอนบทละครและกลอนสวดพบว่ามีทั้งต่อเนื่องและซ้ำซ้อนกัน บางเล่มเริ่มเรื่องตรงกันแต่เมื่อดำเนินเรื่องไปพบรายละเอียดของเหตุการณ์ต่างกัน ทั้งพบว่ากระดาศ วัสดุที่คัดลอก

และลักษณะตัวอักษรมีทั้งที่เหมือนและต่างกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ที่มา และผู้คัดลอกเป็นคนละคน คนละที่กัน อันเห็นได้จากเห็นว่าเป็นเรื่องที่นิยมกันอย่างแพร่หลายในยุคสมัยนั้น จึงมีผู้คัดลอกหลายคน หลายสำนวน จนทำให้เกิดแกวหน้าม้าสำนวนนายบุษย์ซึ่งเป็นสำนวนสำคัญยิ่งที่ทำให้เกิดแกวหน้าม้าหลายสำนวนในชั้นหลัง นอกจากนี้ในปันทองกลอนสวดยังได้พบหลักฐานสำคัญที่สรุปได้ว่าเรื่องแกวหน้าม้ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา คือ การราชาธิราชที่นิยมมาใช้กันจนวรรณกรรมสมัยอยุธยาปรากฏจำนวนมาก ทั้งฉันทลักษณ์ของกาพย์ก็มีความเก่ากว่ากาพย์ในจินดามณี กอปรกับปันทองกลอนสวด และบทละครสำนวนกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ พบอนุภาคด้านเหตุการณ์ ตัวละคร และสำนวนภาษาเลียนแบบเรื่องสังข์ทอง อีกด้วย การที่เรื่องแกวหน้าม้านิยมคัดลอกในรูปแบบของกลอนสวด และกลอนบทละครในสมัยนี้ เพราะเป็นยุคที่วรรณกรรมกลอนสวดยังเป็นที่ยอมรับ และในยุคนี้เช่นกันที่เริ่มเปิดโอกาสให้เจ้านายชั้นสูงและสามัญชนทั่วไปเป็นเจ้าของคณะละครได้ อีกทั้งลักษณะแนวเรื่องประโลมโลกของแกวหน้าม้า เป็นเรื่องที่ตรงกับค่านิยมของยุคสมัยภายหลังความนิยมและความแพร่หลายเรื่องพระอภัยมณี นอกจากนี้เรื่องแกวหน้าม้ายังมีลักษณะเด่นต่างจากเรื่องประโลมโลกโดยทั่วไป จึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้เรื่องนี้ได้รับความนิยมและแพร่หลายสืบต่อมา

ด้านเนื้อหาและกลวิธีการแต่งวรรณกรรมเรื่องแกวหน้าม้าพบว่า มีลักษณะเด่นด้านองค์ประกอบของเรื่อง คือ โครงเรื่องเน้นบทบาทของตัวละครหญิงให้เป็นตัวเอกหรือตัวเดินเรื่องซึ่งต่างจากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เดิมที่ให้ความสำคัญกับตัวละครฝ่ายชายมากกว่า ดังนั้นอนุภาคด้านเหตุการณ์ในเรื่องจึงเอื้อให้นางแก้วได้แสดงบทบาทอย่างโดดเด่น ทั้งการพิสูจน์บุญบารมีหรือคุณธรรมต่างๆ ความหาญกล้าทำทนายต่อปัญหาโดยเฉพาะปัญหาอันเป็นรากเหง้าของค่านิยมและวัฒนธรรมที่สั่งสมสืบทอดมานานและการใช้ความเฉลียวฉลาดในการแก้ปัญหา จนทำให้นางประสบความสำเร็จสมปรารถนา ลักษณะเด่นด้านโครงเรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การสร้างความขัดแย้งที่ทำให้เนื้อเรื่องเข้มข้น จากความต่างด้านบุคลิกชาติกำเนิด และลักษณะนิสัยของพระเอก นางเอก รวมทั้งความขัดแย้งด้านค่านิยมของสังคม คือการแสดงออกด้านความรักอย่างอิสระของนางแก้ว ทำให้นางเป็นนางเอกที่มีบุคลิกลักษณะจับใจผู้อ่าน ผู้ฟัง และผู้ชมไว้มีรูปลักษณ์ ความขัดแย้งอีกลักษณะหนึ่งคือความขัดแย้งระดับครอบครัวที่มีมักไม่ปรากฏในวรรณกรรมไทยคือ ความขัดแย้งระหว่าง "พ่อผัวกับลูกสะใภ้" ซึ่งเป็นความ

ขัดแย้งที่ "ลือ" ขนบความขัดแย้งที่นิยมกันคือความขัดแย้งระหว่าง "พ่อตา กับ ลูกเขย" และ "แม่ผัว กับลูกสะใภ้" องค์ประกอบด้านตัวละครมีลักษณะเด่น คือ นอกจากจะมีตัวละครหญิงเป็นตัวเอกแล้ว ด้านรูปลักษณ์ ชาตिकाเนิด และลักษณะนิสัยของนางแก้วยังปรับเปลี่ยนแทรกเสริมให้สัมพันธ์กับโครงเรื่อง แก่นเรื่อง ประเภทของวรรณกรรม และบริบทของยุคสมัยอีกด้วย ด้านชาตिकाเนิดของนางแก้ว พบว่าได้ลดความเป็นอุดมคติในฐานะตัวเอกให้เป็นชาวบ้านหรือสามัญชน โดยกำเนิดจากตยายฐานะยากจน ตั้งในบั้นทองกลอนสวด และ แก้วหน้าม้าสำนวนกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของตัวละครสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในขณะที่ลับคนคากาพย์ ที่คัดลอกขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 5 ได้ปรับเปลี่ยนชาตिकाเนิดของนางลับคนให้สูงส่งเป็นลูกของพระอินทร์เทพานพุทธศาสนากับนางสุจิตรา อันเป็นการปรับให้สอดคล้องกับประเภทของกลอนสวดที่แจ่มชัดขึ้น ด้านรูปอัปลักษณ์ของนางแก้วที่ใช้ดำเนินเรื่องเกือบตลอดเรื่อง นอกจากจะทำให้รสขบขันอย่างเข้มข้นจากบุคลิกภาพ ด้านการล้อเลียน ประชดประชัน โดยเฉพาะปรากฏอย่างโดดเด่นในบทละครนอกสำนวนกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ซึ่งเป็นการปรับให้สัมพันธ์กับประเภทวรรณกรรมแล้ว ยังมีลักษณะ "ลือ" "เจ้าเงาะ"ในเรื่องสังข์ทอง ที่มีนิสัยชอบล้อเลียน ทั้งรูปอัปลักษณ์ของนางแก้วที่มีหน้าเป็นม้าในสำนวนกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิยังสัมพันธ์กับลักษณะนิสัยกระโดดกระเดก ยั่วล้อ และอนุภาคการซ่อนรูปในหน้าม้าแล้วถอดเป็นหญิงรูปงาม ก็เป็นการปรับให้เข้ากับการแสดงอีกด้วย นอกจากนั้น ยังพบว่าลักษณะนิสัยของนางแก้วที่ปรากฏในบทละครนอก แต่ไม่ปรากฏในบั้นทองกลอนสวด และลับคนคากาพย์ คือลักษณะนิสัยหึงหวงต่อนางทัตมาสีผู้เป็นเมียน้อย อันเป็นการปรับให้สอดคล้องกับบทละครนอกที่นิยมความขัดแย้งระหว่าง "เมียน้อย-เมียหลวง" ทั้งบทละครนอกยังต้องอาศัยบทบาทของตัวละครสร้างความเข้มข้น ด้านเนื้อเรื่อง บทหึงหวงจึงเอื้อต่อการใช้ภาษาเผ็ดร้อนรุนแรง ผนวกกับลีลาท่าทางและอารมณ์อันพลุ่งพล่านสัมพันธ์กับความเป็นละครนอกอย่างยิ่ง ในขณะที่กลอนสวดไม่มีบทหึงหวง และบทปะทะคารมระหว่างเมียน้อย-เมียหลวง ลักษณะที่ร่วมกันของนางแก้วในกลอนบทละครและกลอนสวด คือ เป็นตัวละครหญิงที่หาญกล้าท้าทายต่อกรอบจารีตประเพณี ด้วยการบอกรักหรือเสนอตัวให้ชายก่อนอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา อันเป็นการสะท้อนภาพลักษณ์ของผู้หญิงยุคใหม่ที่ปรากฏเค้าตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังปรากฏในตัวละครหญิง เช่น นางวาสีเรื่องพระอภัยมณีที่กล้าเสนอตัวเป็นสนมของพระอภัยมณี ทั้งยังพบว่าผู้หญิงที่มีตัวตนจริงอย่าง คุณพุ่ม ซึ่งใช้ชีวิต

ด้านอักษรศาสตร์เลี้ยงชีพตนเอง นอกจากนั้น คุณลักษณะที่แสดงว่านางแก้วเป็นตัวละครสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นคือเป็นตัวละครที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ ด้าน สติปัญญาและเหตุผลอันเกิดจากความมุ่งมั่นและการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การเผชิญปัญหาและการ แก้ปัญหา ด้วยคุณธรรมสำคัญยิ่งคือ ความรักมั่น ความวิริยะบากบั่น อดทน และความกล้าหาญ ที่สามารถฝ่าฟันอำนาจอันยิ่งใหญ่ จนนางประสบความสำเร็จ อาจกล่าวได้ว่า "เพราะ การกระทำของนางแก้วที่ดำรงมั่นในคุณความดี จึงสามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตของนางให้สมความ พารถนา" ลักษณะดังกล่าวนอกจากจะเป็นคุณลักษณะของตัวเอกแบบรัตนโกสินทร์ตอนต้นแล้วยัง เป็นแก่นของเรื่องอีกด้วย ส่วนพระปิ่นทองก็เป็นตัวละครที่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับประเพณี วรรณกรรม คือ ในบทละครนอกเน้นความลนลาน ซลาดเขลา ให้มีลักษณะเด่นตาม "ชนบ" การสร้างตัวละครที่เป็นพระเอกของบทละครนอก ลักษณะดังกล่าวไม่เน้นหรือปรากฏชัดใน กลอนสวด ส่วนบทของผู้ช่วยตัวเอกที่เป็นพระฤาษีในบทละครนอกนั้น เป็นการลดบทบาทของ ความเป็นอุดมคติหรือความศักดิ์สิทธิ์ของเรื่อง ให้มีลักษณะเป็นชาวบ้านสัมพันธ์กับความเป็นบท ละครนอกยิ่งขึ้น ในขณะที่ในกลอนสวดเป็นบทของพระอินทร์ที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์และศรัทธาของ เรื่องในฐานะที่เป็นกลอนสวด ด้านอนุภาคของวิเศษ ได้แก่ เรือเหาะ พรวดไต่และกระต่าย พบว่ามีลักษณะเด่นต่างจากของวิเศษในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ คือ เป็นเครื่องมือหรือของใช้ ในระดับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพกสิกรรม โดยเฉพาะกระต่าย พบว่าเป็นภาชนะที่มีใช้เฉพาะ ภาคกลางจึงช่วยเน้นย้ำกำเนิดและที่มาของเรื่องแก้วหน้าม้าให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น นอกจากนั้นของ วิเศษเรื่องแก้วหน้าม้ายังมีลักษณะ "ล้อ" ชนบของวิเศษที่นิยมกันในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น "เรือเหาะ" ล้อ "เกือกแก้ว" "พรวดไต่" ล้อ "พระขรรค์" ทั้ง"มนต์จินตามณี" ใน ปิ่นทอง กลอนสวด มีลักษณะเลียน "มหาจินตามนต์" เรื่องสังข์ทอง จึงกล่าวได้ว่าลักษณะเด่นของ เรื่องแก้วหน้าม้าคือ การปรับเปลี่ยนแทรกเสริมอนุภาคด้านเหตุการณ์และตัวละครให้สัมพันธ์กับ ประเพณีวรรณกรรมและยุคสมัย ทั้งยังเป็นเรื่องที่ "เลียน" และ"ล้อ"ชนบ หรืออนุภาคด้าน เหตุการณ์ ตัวละคร และของวิเศษ วรรณกรรมรุ่นก่อนๆ ตามบริบทของยุคสมัยที่ปรากฏกระแส วรรณกรรมล้อเลียน (Parody) ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การศึกษาความแพร่หลายของเรื่องแก้วหน้าม้าในสังคมไทยพบว่า ผลของความ สนุกสนาน เข้มข้นอันเกิดจากลักษณะเด่นของเรื่อง ทำให้แก้วหน้าม้าเป็น เรื่องที่นิยม

แพร่หลายสืบต่อมาในสังคมไทยทุกวันนี้ โดยแพร่หลาย 2 ลักษณะ คือ แพร่หลายในรูปการแสดง และแพร่หลายในรูปวรรณกรรม ความแพร่หลายในรูปการแสดงนั้นปรากฏหลากหลายรูปแบบ ทั้งละครนอก ละครชาตรี ลิเก หมอลำ หนังตะลุง และละครจักร ๆ วงศ์ ๆ ส่วนในรูปวรรณกรรมนั้นมีทั้งที่นำเรื่องเดิมมาแต่งใหม่ทั้งเรื่อง จุดเริ่มสำคัญของความแพร่หลายนี้คือ แก้วหน้าม้า สำนวนนายบุษย์ ที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยนำแก้วหน้าม้า สำนวนกรมหลวงวงษา-เนตร รินทรฤทธิ มาแต่งขยายใหม่จนถึงรุ่นลูกหลานของตัวเอกโดยยังคงลักษณะของตัวละครเอก และเหตุการณ์สำคัญในโครงเรื่องหลักไว้ ความแพร่หลายของแก้วหน้าม้า สำนวนนี้ทำให้เกิด แก้วหน้าม้า ในชั้นหลังทั้งที่เป็นร้อยกรองและร้อยแก้วเป็นจำนวนมาก ส่วนที่แพร่หลายในรูปวรรณกรรมอีกลักษณะหนึ่ง คือ การแต่งเรื่องเลียนแบบเรื่องแก้วหน้าม้า ทั้งด้านเหตุการณ์ตัวละคร และของวิเศษ พบ 3 เรื่อง คือ เรื่องเทวัญกับนางกุลา เรื่องอยู่หงิดพิสดาร และเรื่องแก้วสารพัดนึก และทั้ง 3 เรื่องนี้มีผู้นิยมนำไปแสดงเป็นละครอีกด้วย ดังนั้นทั้งความแพร่หลายในรูปการแสดง และในรูปวรรณกรรม นอกจากจะแสดงถึงการสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์ของไทยที่ปรับให้เหมาะกับบริบทของยุคสมัย รูปแบบ และประเภทของสื่อแล้ว ยังเป็นการยืนยันเน้นย้ำให้เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องแก้วหน้าม้า เป็นเรื่องที่ยอมรับและแพร่หลายทั่วไปในสังคมไทย

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีแนวทางการศึกษาวรรณกรรมเรื่องแก้วหน้าม้าที่น่าสนใจดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์เรื่องแก้วหน้าม้าในฐานะนาฏวรรณกรรม
2. ศึกษาเปรียบเทียบตัวบทเรื่องแก้วหน้าม้า กับบทที่แสดงจริง เพื่อศึกษาว่า

คงเดิมหรือปรับเปลี่ยนอย่างไร